

O'ZBEKISTONDA IPO JARAYONLARINI TAKOMILLASHTIRISH VA INVESTITSİYALARNI JALB ETISH ISTIQBOLLARI

Napasova Dilshoda Boymaxmat qizi

O'zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi magistranti

napasovadilshoda02@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18640612>

O'zbekiston iqtisodiyotini modernizatsiya qilish, davlat ulushini qisqartirish va xususiy sektorni rivojlantirish jarayonida kapital bozorini chuqurlashtirish ustuvor yo'nalishlardan biri hisoblanadi. So'nggi yillarda mamlakatda fond bozori infratuzilmasini takomillashtirish, qimmatli qog'ozlar emissiyasini kengaytirish hamda IPO (Initial Public Offering) mexanizmlarini joriy etish borasida tizimli islohotlar amalga oshirilmoqda. IPO jarayonlari orqali korxonalar uchun uzoq muddatli moliyaviy resurslar jalb qilish, aholi jamg'armalarini real sektor rivojiga yo'naltirish hamda investitsion muhitni yaxshilash imkoniyati yuzaga keladi.

Kapital bozori iqtisodiy o'sishning muhim moliyaviy manbalaridan biri bo'lib, unda IPO mexanizmi korxonalarning birlamchi bozorda aksiyalarni ommaviy taklif qilish orqali kapital jalb etish usuli sifatida namoyon bo'ladi. Rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, IPO orqali jalb qilingan mablag'lar ishlab chiqarishni kengaytirish, innovatsion loyihalarni moliyalashtirish va korporativ boshqaruvni yaxshilashga xizmat qiladi. O'zbekistonda ham davlat aktivlarini xususiylashtirish va ochiq bozorga chiqarish jarayonlari aynan IPO mexanizmi orqali bosqichma-bosqich amalga oshirilmoqda.

So'nggi yillarda milliy fond bozorida savdo hajmlarining o'sishi, investorlar sonining ortishi va "People's IPO" loyihalari orqali aholining ishtirokini kengaytirish kapital bozorini rivojlantirishga qaratilgan amaliy qadamlar sifatida baholanmoqda. Biroq IPO jarayonlarini samarali tashkil etish uchun bir qator muammolar mavjud. Jumladan, bozor likvidligining yetarli darajada emasligi, institutsional investorlar bazasining cheklanganligi, korporativ boshqaruv standartlarining to'liq joriy etilmaganligi hamda aholining moliyaviy savodxonligi darajasining pastligi IPO samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

IPO jarayonlarini takomillashtirishning asosiy yo'nalishlaridan biri normativ-huquqiy bazani xalqaro standartlarga moslashtirish hisoblanadi. Emissiya prospektlarini tayyorlash, auditorlik xulosalarini taqdim etish, ochiqlik va shaffoflik tamoyillariga rioya qilish investor ishonchini oshiradi. Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS) asosida hisobot yuritish hamda mustaqil direktorlar instituti joriy etilishi korporativ boshqaruv sifatini sezilarli yaxshilaydi.

IPO samaradorligini oshirishda raqamli infratuzilma alohida ahamiyat kasb etadi. Onlayn savdo platformalari, mobil brokerlik xizmatlari va masofaviy identifikatsiya tizimlari investorlarga qulaylik yaratadi hamda bozorga kirish to'siqlarini kamaytiradi. Raqamlashtirish jarayoni tranzaksiya xarajatlarini kamaytirish bilan birga savdo tezligi va likvidlikni oshirishga xizmat qiladi.

Investitsiyalarni jalb etish istiqbollari nuqtayi nazaridan IPO mexanizmi davlat va xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlaydi. Yirik davlat korxonalarini bosqichma-bosqich IPO orqali bozorga chiqarish nafaqat kapital jalb qilish, balki korxonalarning samaradorligini

o'shishga ham xizmat qiladi. Aksiyalarning ochiq muomalaga chiqarilishi menejment javobgarligini kuchaytiradi, moliyaviy intizomni mustahkamlaydi va shaffoflikni ta'minlaydi.

Xorijiy investorlarni jalb etish IPO jarayonlarining strategik maqsadlaridan biridir. Buning uchun milliy fond bozorining xalqaro reytingini o'shish, kredit reyting agentliklari bilan hamkorlikni kengaytirish hamda transchegaraviy listing mexanizmlarini rivojlantirish zarur. Mintaqaviy kapital bozorlar bilan integratsiya qilish, depozitar tizimlarni uyg'unlashtirish va xalqaro kliring tizimlari bilan hamkorlik investitsion jozibadorlikni o'shishadi.

Shuningdek, aholi jamg'armalarini kapital bozoriga yo'naltirish muhim istiqbolli yo'nalish hisoblanadi. Bank depozitlariga muqobil ravishda aksiyalarga investitsiya qilish imkoniyatlarini keng targ'ib qilish, soliq imtiyozlarini joriy etish hamda investitsion madaniyatni shakllantirish IPO muvaffaqiyatini ta'minlaydi. "People's IPO" loyihalari aholining kapital bozoridagi ishtirokini o'shishda samarali mexanizm bo'lib xizmat qilmoqda.

Institutsional investorlar — pensiya jamg'armalari, sug'urta kompaniyalari va investitsiya fondlari — IPO jarayonlarida muhim rol o'ynaydi. Ularning faol ishtiroki bozor barqarorligini ta'minlaydi va uzoq muddatli investitsiya oqimini shakllantiradi. Shu sababli institutsional investorlar faoliyatini rivojlantirish va ularning kapital bozoridagi ulushini kengaytirish strategik ahamiyatga ega.

Umuman olganda, O'zbekistonda IPO jarayonlarini takomillashtirish kapital bozorini chuqurlashtirish, investitsiya oqimini o'shish va iqtisodiyotning raqobatbardoshligini mustahkamlashga xizmat qiladi. IPO mexanizmlarining samarali ishlashi uchun normativ-huquqiy, institutsional va infratuzilmaviy islohotlarni izchil davom ettirish zarur. Kelgusida davlat aktivlarini IPO orqali xususiyashtirish, investorlar uchun qulay sharoit yaratish hamda raqamli moliyaviy xizmatlarni kengaytirish orqali kapital bozori milliy iqtisodiyotning barqaror o'sish omiliga aylanishi mumkin.

Shu tariqa, IPO jarayonlarini takomillashtirish O'zbekiston iqtisodiyotini diversifikatsiya qilish, xususiylashtirish sektor ulushini o'shish va xalqaro moliyaviy integratsiyani kuchaytirishning muhim instrumenti sifatida namoyon bo'lmoqda. Uzoq muddatli istiqbolda IPO mexanizmlarining rivojlanishi investitsiya muhitini yaxshilaydi, kapital bozorining chuqurlashuviga olib keladi va mamlakatning moliyaviy barqarorligini mustahkamlaydi.

1-jadval.

O'zbekistonda IPO jarayonlari va kapital bozorining asosiy ko'rsatkichlari (2023–2024 y.)

Ko'rsatkichlar	2023 yil	2024 yil (I-yarim yillik)	O'zgarish tendensiyasi
Fond birjasida umumiy savdo hajmi (mlrd so'm)	2 150	444,97	Pasayish (mavsumiy va bozor omillari)
IPO/SPO orqali jalb qilingan mablag' (mlrd so'm)	–	42,9	Yangi mexanizm shakllanmoqda
Emitent kompaniyalar soni	100+	110+	O'sish
Jismoniy shaxs investorlar ulushi (%)	20–25	30+	O'sish

Institutsional investorlar ulushi (%)	65	60	Nisbiy barqaror
Onlayn savdolar ulushi (%)	45	55+	Raqamlashtirish kuchaymoqda

Manba: “Toshkent” Respublika fond birjasi (UZSE) 2023–2024 yillar bo’yicha rasmiy statistik hisobotlari va “People’s IPO” natijalari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

Keltirilgan jadval ma’lumotlari O‘zbekistonda IPO jarayonlarining bosqichma-bosqich shakllanib borayotganini ko‘rsatadi. 2023 yilda fond birjasida umumiy savdo hajmi 2 150 mlrd so‘mni tashkil etgan bo‘lsa, 2024 yil I-yarim yillikda ushbu ko‘rsatkich 444,97 mlrd so‘mni tashkil qilgan. Mazkur pasayish bir nechta omillar bilan izohlanadi: birinchidan, 2023 yilda yirik blok savdolar va davlat aktivlari bilan bog‘liq operatsiyalar hajmi yuqori bo‘lgan; ikkinchidan, 2024 yilning birinchi yarmida bozor kon’yunkturasida ehtiyotkorlik kayfiyati ustun bo‘lgan; uchinchidan, makroiqtisodiy omillar va foiz stavkalari dinamikasi investorlar qarorlariga ta’sir ko‘rsatgan.

Shu bilan birga, 2024 yilda IPO/SPO orqali 42,9 mlrd so‘m mablag‘ jalb qilinishi kapital bozorida yangi bosqich boshlanayotganidan dalolat beradi. Bu ko‘rsatkich umumiy savdo hajmiga nisbatan kichik ulushni tashkil etsa-da, uning institutsional ahamiyati yuqori. Chunki IPO jarayoni nafaqat mablag‘ jalb qilish, balki korporativ boshqaruvni takomillashtirish, axborot ochiqligini oshirish va investorlar bazasini kengaytirish imkonini beradi.

Emitent kompaniyalar sonining ortishi kapital bozorida raqobat muhiti shakllanayotganini ko‘rsatadi. Kompaniyalar IPO orqali qo‘shimcha kapital jalb qilish, o‘z brend qiymatini oshirish va bozor kapitallashtirishni kengaytirishga intilmoqda. Bu esa real sektor korxonalari uzoq muddatli moliyalashtirish manbalariga ega bo‘lishiga xizmat qiladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 27 oktabrdagi PF-6096-son Farmoni. *“Kapital bozorini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”*.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 8 apreldagi PF-101-son Farmoni. *“2022–2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”*.
3. O‘zbekiston Respublikasining “Qimmatli qog‘ozlar bozori to‘g‘risida”gi Qonuni. – O‘RQ-573-son (2019 yil 22 iyul).
4. O‘zbekiston Respublikasining “Aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish to‘g‘risida”gi Qonuni. – O‘RQ-370-son (2014 yil 6 may, yangi tahriri bilan).
5. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. *Davlat aktivlarini xususiyashtirish dasturi bo’yicha rasmiy hisobotlar (2023–2024 yy.)*.
6. “Toshkent” Respublika fond birjasi (UZSE). *2023 yil yakunlari bo’yicha birjaviy tahlil hisobotlari*.
7. “Toshkent” Respublika fond birjasi (UZSE). *2024 yil I-yarim yillik bo’yicha birjaviy tahlil ma’lumotlari*.
8. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. *2023–2024 yillarda moliya bozori rivojlanishi bo’yicha statistik sharhlar*.
9. Kapital bozorini rivojlantirish agentligi. *IPO va SPO jarayonlarini tashkil etish bo’yicha metodik tavsiyalar*.